

B. HALÁSZ ÉVA

ANJOU ISTVÁN HERCEG (1332–1354)

A Képes Krónika néven ismert kódex egyik ábrázolásán I. Károly király (1301–1342) feleségét, Erzsébet királynét láthatjuk gyermekeivel.¹ A királyné féltő, anyai mozdulattal teszi kezét a két, hozzá legközelebb álló alak vállára. Erzsébet jobb oldalára két koronás alakot festettek, akik közül az egyik I. Lajos magyar uralkodó (1342–1382), a másik pedig András herceg, akinek nápolyi királlyá koronázását a magyar udvar sürgető kérésére VI. Kelemen pápa (1342–1352), a Nápolyi Királyság hűbérura megígérte, de a herceget még a szertartás előtt meggyilkolták. A királyné bal oldalán, a hozzá legközelebb álló, zöldes színű fejfedőt (talán hercegi diadémot vagy süveget) viselő alak² valószínűleg a magyar királyi pár legfiatalabb fia, István herceg,³ aki a 14. századi krónikakompozíció tanúsága sze-

1 Képes Krónika hasonmás kiadása. H. n. [Budapest] 1987. 140. (az A iniciálében álló kép, f. 70.^b).

2 I. Károlynak és Erzsébetnek öt fia született. Elsőszülöttjük, Károly 1323-ban látta meg a napvilágot, de egyéves kora előtt meghalt. Az 1324-ben született László még kisgyermekkorában (1329) elhunyt. A későbbi I. Lajos király 1326-ban, míg a Nápolyba került András 1327-ben jött a világra. (*Kristó Gyula*: Károly Róbert családja. Aetas 20. [2005]) 23–28.). Abban egyetért a szakirodalom, hogy a Képes Krónika említett miniatúráján a három felnőtt kort megért fiú: I. Lajos, András és István bizonyosan szerepel (*Kristó Gy.*: Károly Róbert családja i. m. 26.). A másik két alak azonosításában azonban nincs egyetértés, többféle nézettel találkozhatunk. Az egyik szerint azokat a gyermekeket ábrázolták, akik megérték a fiatal felnőtt kort és dicsőséget hoztak a királyi házra, vagyis a király pár két lánya (Erzsébet és Katalin) és három fia látható a képen. Abban, hogy pontosan mely alakok a fiúk és melyek a lányok, szintén nincs egyetértés. Lányokként azonosították már az István herceg mögött álló, szembeforduló alakokat, de a királyné jobb oldalán álló, koronát viselő gyermekekben is őket vélték felfedezni. Az István mögött álló két alakot azonosították a királyi pár gyermekkorában elhunyt két fiával is. (A korábbi vélemények összefoglalásával lásd: *Csapodiné Gárdonyi Klára*: A Képes Krónika kódexének leírása, története és illusztrációi. In: A Képes Krónika latin eredetijének fordítása. Budapest 1987. 142.).

3 A rövid életet élő herceggel bővebben eddig három munka foglalkozott. Vjekoslav Klaić az Anjouk korában működő hercegek és szlávón bánok életéről szóló áttekintésében emlékezett meg a hercegről, valamint feleségéről és fiáról, ám István szlávón–horvát–dalmát hercegségeinek éveire koncentrált csak (*Vjekoslav Klaić*: Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I. [1301–1382]. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 142. [1900] 133–141.). Spekner Enikő a budavári István-torony névadójának és építetőjének személyét kutatta és ennek kapcsán V. István magyar uralkodó mellett a másik szóba jöhető Istvánt, Anjou István herceget is vizsgálta. Életrajzi áttekintésének célja az volt, hogy megvizsgálja, ez utóbbi életébe és pályájába hol és mikor illeszthető bele egy budavári építkezés (*Spekner Enikő*: Adalékok a budavári István-torony névadójának kérdéséhez. Budapest Régiségei XXXV. (2002) 403–425.). Saját, a herceg életét és működését bemutató dolgozatom a harmadik munka, amelyik Anjou István személyével foglalkozik (*Halász Éva*: Anjou István hercegsége, 1332–1354. Fons 12. [2005] 29–69.).

rint 1332. augusztus 20-án, Szent István ünnepén látta meg a napvilágot.⁴ A forrásokban 1339-ig nem bukkan fel a neve,⁵ holott bátyja, Lajos 1337–1338-ban a hercegi (valószínűleg a hercegi méltósághoz kötött)⁶ birtokok visszavételével kapcsolatban intézkedett. Az ennek során kiállított oklevelek egyike sem említi Lajos öccsét,⁷ holott a méltósághoz kötött birtokok mindkettőjüket megillették, mivel az Anjou család tagjai születésüktől hercegek és hercegnők voltak.⁸

1339-ben I. Károly király elvette a Kőszegi család német határszélén fekvő várait és helyette Baranya, Bodrog és Tolna megyei birtokokat adott nekik. Az erről szóló oklevélben foglaltak megtartására a királyon kívül Erzsébet királyné, az erdélyi hercegeként említett Lajos és István herceg is esküt tettek. A királyi pár legfiatalabb fia Szlavónia hercegeként szerepel a dokumentumban.⁹ A két herceg címe semmiféle reális területi hatalommal nem járt, nem tudunk arról, hogy az erdélyi vajda, illetve a szlavóniai bán a nevükben kormányozta volna a tartományokat.

A következő évben, 1340-ben Velence úgy értesült, hogy I. Károly király feleségével és fiatalabb gyermekével (*cum uxore et filio minori*) az Adriai-tenger partjára készül. Ezen a fiatalabb gyermek nagy valószínűséggel érthetjük Istvánt, hiszen András herceg 1334 óta Nápolyban élt.¹⁰ Velence megtette a királyi család utazásával kapcsolatos előkészületeket: biztosokat rendelt ki a tengerpartra, gályákat küldtek az Adriai-tenger keleti partjára, szövetséget kötöttek a területet uraló családokkal.¹¹ I. Károly és családja végül nem érkezett meg Dalmáciába.¹²

- 4 Anno Domini MCCCXXXII in festo sancti regis Stephani habuit rex [sc. Karolus - B.H.É.] filium, quem Stephanum nuncupavit — Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. (ed. Alexander Domanovszky) in Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette Szovák Kornél és Veszprémy László. Budapest 1999.² (a továbbiakban: SRH) I. 501.
- 5 I. Károly király 1333-ban Nápolyba utazott és magával vitte András herceget is. Itt I. (Bölcs) Róbert nápolyi királlyal (1309–1343) szerződést kötött, mely szerint Róbert idősebb unokája, Johanna és András házasságot kötnek, majd Róbert halála után együtt uralkodnak Nápoly felett. Rendelkeztek a felek halála esetére is: Johanna korai halála esetén a magyar királyfi a húgát, Máriát vette volna feleségül. András elhunytá esetén Lajos lett volna Johanna jövendőbelije. István herceg lehetséges házasságként ebben a szerződésben még nem szerepelt (*Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában*. Budapest 1987. 92.). I. Lajos király 1346 elején a pápához eljuttatott levelében is említi a fenti szerződést, de nem tér ki arra, hogy a Mária hercegnőnek szánt házasság ő vagy István lett volna (1346. jan. 15.: Anjou-kori Oklevéltár I–XV, XVII, XIX–XXXI, XXXIV, XXXVIII. Szerk. Kristó Gyula, Almási Tibor, Blazovich László, Géczi Lajos, B. Halász Éva, Köfalvi Tamás, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teisler Éva, Tóth Ildikó. Szeged–Budapest 1990–2014. [a továbbiakban: Anjou-oklt.] XXX. 33. sz.).
- 6 A hercegi birtokoknak három típusát különböztethetjük meg: 1) a hercegség létrejöttével a hercegség területén fekvő korábbi királyi birtokok, 2) a hercegi méltósághoz kötött birtokok, szórtan az ország területén, hercegség, mint területiális egység nélkül, 3) a herceg személyes tulajdonában lévő, pl. adományba kapott, illetve vásárolt birtokok (*Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon*. Budapest 1979. 38.). András herceg ekkor már nem Magyarországon élt, így természetesen őt nem említhették meg az oklevelek.
- 7 1337. máj. 16.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 107 709. (Anjou-oklt. XXI. 268. sz.), 1338. ápr. 5.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 200 858. (Anjou-oklt. XXII. 165. sz.). A jogtalanul elidegenített királyi, királynéi és hercegi birtokok visszavétele az 1320-as években kezdődött (*Hóman Bálint: A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában*. Budapest 2003.² 47–49., *Bertényi I.: Magyarország az Anjouk korában i. m. 62–63.*). Hercegi birtokvisszavételről 1335-ből is van adatunk, de a kérdéses oklevél csak tartalmi átírásban őrződött meg, ezért nem tudjuk pontosan, mely herceg(ek) nevében intézkedtek (DF 230 084. [Anjou-oklt. XIX. 511. sz.]).
- 8 István herceg lánya, Erzsébet soha nem birtokolt területi hatalmat, noha édesapjának és testvérének halála után, egészen I. Lajos Katalin nevű lányának megszületéséig a magyar korona várományosa volt. Egyetlen nevében kiadott oklevelet ismerünk, melyben hercegnőnek (*ducissa*) címezik (DF 287 478.).
- 9 1339. máj. 12.: DL 87 690. (Anjou-oklt. XXIII. 273. sz.).
- 10 1340. ápr. 19.: Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Budapest 1874–1876. (a továbbiakban: DEA) I. 383. (367. sz.), Anjou-oklt. XXIV. 236. sz.
- 11 DEA I. 387–392. (371. sz.), Anjou-oklt. XXIV. 323. sz.
- 12 intelleximus [...], quod rex pro presenti anno ad has partes non erat profecturus — DEA I. 397–398. (376. sz.), *Pór Antal: Nagy Lajos (1326–1382)*. Budapest 1892. 125.

A krónikás hagyomány röviden megemlékezik I. Károly király halálakor (1342) özvegyének és fiainak, Lajosnak és Istvánnak a gyászáról.¹³

I. Róbert nápolyi király 1343-ban hunyt el. Végrendeletében megváltoztatta az I. Károly magyar királlyal 1333-ban kötött szerződést, miszerint halála után idősebb unokája, Johanna és hitvese, I. Károly fia, András herceg örököljék trónját. Úgy rendelkezett, hogy csak Johanna kövesse őt az ország élén. Ha a királynő gyermektelenül hunyna el, akkor húga, Mária uralkodjon az országban és menjen nőül Anjou István herceghez.¹⁴

1343 októberében Pál országbíró elhalasztotta Zsámboki Miklós nádor és testvére, valamint a Gútkeled nem sárvármonostori ágába tartozó Berencsi Keled fia István fiai közötti pert István herceg parancsára.¹⁵

A következő évben (1344) a herceg Kistapolcsányi (Kenecsics) Gyula fiai érdekében járt közben Pál országbírónál és kérte, hogy a neki járó békebírságot engedje el.¹⁶ Küküllei János krónikájában pedig megörökítette, hogy az év tavaszán Nápolyból hazatérő édesanyját örömmel fogta Lajossal és az ország előkelőivel együtt.¹⁷

A herceg mellé a királyi család a kor szokásának megfelelően egyházi és világi nevelőket állított, hogy kardforgatásra és tudományokra oktassák. Világi nevelőjének nevét nem ismerjük. Tudományokra Vilyelmovi Ulrik fia László cseh származású pap oktatta Istvánt, akit az oklevelek *instructor*, *informer* és *magister* címmel említenek. Először 1343-ból maradt ránk olyan oklevél, melyben a magyar udvar László részére egyházi javadalmat járt ki.¹⁸ 1353-ig bizonyosan egykori tanítványa környezetében maradt, de szerepét nem ismerjük.¹⁹ 1353 júliusában azért folyamodott a pápához, hogy a prágai egyházban nyerjen javadalmat, mivel — a kérvényben Néró római császárhoz hasonlított — István hercegtől üldöztetést kénytelen elszenvedni, s emiatt nem tudja a magyarországiakat békében bírni, amelyekről egyúttal le is mondott.²⁰ Az ügy hátterét, sajnos, nem ismerjük.

13 Ó, hogy sírnak, mennyire jajveszékelnak a főpapok, főurak, bárók és nemesek, hajadonok, úrasszonyok, minden rendű és rangú emberek, de különösen Erzsébet úrasszony, a felséges királyné, az ő legdrágább hitvese, és a mostani király, Lajos úr meg István herceg, a fiai! — *Thuróczy János: A magyarok krónikája*, 128. c. in: *Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Síralmas ének*. Ford. Bellus Ibolya, Kristó Gyula. (Millenniumi magyar történelem – Források) Budapest 2001. 173.

14 *Pór A.: Nagy Lajos i. m.* 43. — I. Lajos király felesége ekkor János cseh király lánya, Margit hercegnő volt, így Mária házastársaként nem jöhetett szóba.

15 1343. nov. 25.: ob preceptum domini ducis Stephani — DL 96 241. (Anjou-oklt. XXVII. 790. sz.).

16 1344. márc. 24.: Anjou-oklt. XXVIII. 272. sz. — Gyula fia Miklós Lajos és András hercegek nevelője volt (*Szende László: Piast Erzsébet. A hitves, az édesanya, a mecénás*. In: Károly Róbert és Székesfehérvár. Szerk.: Kerny Terézia, Smohay András. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Kiadványai 6.) Székesfehérvár 2011. 91.

17 *Küküllei János: Lajos király krónikája*, 4. c. in: *Küküllei János: Lajos király krónikája – Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról*. Ford.: Kristó Gyula. (Millenniumi Magyar Történelem – Források) Budapest 2000. 14.

18 1343. máj. 7.: Regesta supplicationum I–II. Szerk. Bossányi Árpád. Budapest 1916–1918. (a továbbiakban: Reg. Suppl.) I. 17. sz. (váradi kanonok).

19 I. Lajos király egyházi nevelőjének, Miklós boroszlói klerikusnak a későbbi sorsa jól dokumentált. 1339-ben I. Károly királytól egy Komárom megyei birtokot kapott. Erzsébet királyné 1343 májusában járt ki javadalmat számára VI. Kelemen pápánál, amikor István herceg nevelőjének is javadalmat kérelmezett (*Pór Antal: Neszmélyi Miklós, Nagy Lajos király tanítója. Katolikus Szemle* 21. [(1907) 472., Reg. Suppl. I. 16. [25. sz.]). Később kápolnaispán és titkos kancellár (lásd pl. 1344. dec. 4.: magister Nicolaus quondam informator domini Lodouici Dei gratia regis Hungarie illustris nunc comes capelle et secretarius cancellarius eiusdem domini regis — DL 51 321., Anjou-oklt. XXVII. 792. sz.), majd pécsi püspök lett. 1360-ban hunyt el (*Josephus Koller: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum I–VII. Posonii–Pesthini 1782–1812. III.* 69.).

20 Propter Neronicam persecutionem [Stephani] ducis — Reg. Suppl. II. 15. sz. — Nem bizonyos, hogy ez a momentum a herceg személyiségére vet negatív fényt, elképzelhető, hogy László pusztán sértett volt, többre vágyott, mint amit a herceg szolgálatában megkapott. Ugyanakkor I. Lajos jellemétől sem állt távol a hirtelen, meggondolatlan cselekvés, mint amilyen Durazzói Károly kivégzése volt, lásd *Bertényi Iván: A tizennegyedik század története*. (Magyar századok) H. n. [Budapest] 2000. 54–55.

Ahogy az előzőekben láttuk, István herceg 1345 tavaszát megelőzően csak szórványosan bukkan fel a forrásokban, egy-egy elszórt adat alapján értesülünk személyéről. Az esetek többségében hercegeként (*dux*) említik, ám nem esik szó arról, hogy önállóan kormányozná az ország valamely részét.²¹

Az 1345. esztendő változást hozott, a herceg neve egyre sűrűbben bukkan fel az oklevelekben, továbbá ekkortól jelenik meg a külfölddel folytatott diplomáciai alkudozásokban is.

Először vizsgáljuk meg a külkapcsolatok kérdését! István fiatalabb bátyját, András herceget 1345 szeptemberében gyilkolták meg Aversában. A magyar udvar a gyilkosság kitervelőjének a herceg feleségét, a várandós Johanna nápolyi királynőt tartotta: az események kivizsgálását, valamint Johanna elmozdítását követelte VI. Kelemen pápától, aki azonban vonakodott e követeléseknek eleget tenni. Élénk levelezés kezdődött a magyar udvar és a Szentszék között a kérdés megoldása érdekében. A pápai levelek címzettjei között megtaláljuk a fiatal herceget is, akit vagy egyszerűen „herceg”-ként vagy „erdélyi herceg”-ként említenek. A magyar udvar pápai kúriának küldött leveleiben viszont következetesen „egész Szlavónia hercege”-ként szerepel István. Más forrásunk nincsen ezekből az évekből, mely a herceg és Szlavónia kapcsolatát megerősíthetné.²²

A nápolyi eseményeknek köszönhető az is, hogy 1345-ből maradtak fenn olyan oklevelek, melyek a herceggel kapcsolatos házassági tervekről szólnak. Eszerint a herceg feleségül vette volna a pápa által kiátkozott IV. (Bajor) Lajos német–római császár (1314/1328–1346) lányát, Margitot. Ezzel a házasságkötéssel a I. Lajos magyar király és a császár pápa ellenes szövetségét pecsételték volna meg.²³ A terv kiváltotta VI. Kelemen pápa tiltakozását, kemény hangú levelet intézett a magyar udvarhoz, hogy Lajost szándékától eltérítse.²⁴ A következő évben kérte első ízben I. Lajos magyar király a pápától, hogy az András herceg meggyilkolásában bűnösnek tartott Johanna királynőt fossa meg trónjától, egyúttal a királyságot ruházza rá és öccsére, István hercegre.²⁵ A pápa sem ekkor, sem pedig a magyar udvar többször megismételt kérésére sem járult ehhez hozzá.²⁶ 1346-ban a

21 Egyetlen esetben írják szlavón hercegnek, lásd 1339. máj 12.: DL 87 690., Anjou-oklt. XXIII. 273. sz.

22 Csak herceg: 1345. okt. 13.: Anjou-oklt. XXIX. 716. sz. (VI. Kelemen pápa oklevele), 1346. jan. 9.: Anjou-oklt. XXX. 23. sz. (VI. Kelemen pápa oklevele), 1346. jan. 15.: Anjou-oklt. XXX. 33–35. sz-ok (I. Lajos király oklevelei). — Erdélyi herceg: 1345. dec. 28.: Anjou-oklt. XXIX. 898. sz. (VI. Kelemen pápa oklevele), 1346. márc. 14.: Anjou-oklt. XXX. 181. sz. (VI. Kelemen pápa oklevele), 1346. máj. 6.: Anjou-oklt. XXX. 360. sz. (VI. Kelemen oklevele), 1346. aug. 31.: Anjou-oklt. XXX. 624. sz. (VI. Kelemen pápa oklevele), 1347. jan. 18.: Anjou-oklt. XXX. 931. és 932. sz-ok között (VI. Kelemen pápa oklevele). — Szlavóniai herceg: 1346. márc. 18.: Anjou-oklt. XXX. 191. sz. (Erzsébet királyné oklevele), 1346. márc. 19.: Anjou-oklt. XXX. 204. sz. (I. Lajos oklevele).

23 Pór A.: Nagy Lajos i. m. 114.

24 1345. okt. 18.: *dilectus filius, nobilis vir Stephanus, germanus tuus filiam ipsius Ludovici reciperet in uxorem, quod quidem audire non solum nobis, sed in aliorum fidelium cordibus horrorem generat et stuporem.* — *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner I–II. Romae 1859–1860.* (továbbiakban: Theiner) I. 1050. sz., Anjou-oklt. XXIX. 740. sz. Villani János krónikájában is olvashatunk arról, hogy a pápa neheztelt I. Lajos királyra a IV. (Bajor) Lajos császárral kötött szövetsége miatt. „E követek nem nyertek nyilvános kihallgatást, minek okául a pápa azt hozta fel, hogy a magyar király a kiátkozott Bajorral tart fenn szövetséget és érintkezést” — A három Villani krónikája. *Croniche de Giovanni, Matteo e Filippo Villani.* Fordította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Rácz Miklós. (Középkori Krónikások VIII–IX.) Budapest 1909. 158–159. — Kázmér lengyel király ugyanekkor szintén tárgyalt IV. Lajos császárral gyermekeik házasságkötéséről. A császár Lajos nevű fia (a későbbi VI. Lajos bajor herceg) és a lengyel Kunigunda hercegnő egybe is keltek. IV. Lajos császár fia lengyel trónigényét kívánta megalapozni ezzel a házassággal, azonban a lengyel hercegnő 1357-ben elhunyt. A házassági tervről VI. Kelemen pápa is értesült és rosszalotta azt, ahogyan a magyar–bajor házasságot is, lásd 1345. okt. 18.: *aliqui tui emuli ad tui detraccionem et infamiam in eadem curia seminarant, te [...] Ludouico de Bauaria, dampnati per ecclesiam, tractandi parentalem cum ipso, confederaciones et amicitias fecisse et iniisse adversus ecclesiam sanctam Dei* — *Acta Clementis VI. Pontificis Romani 1342–1352. Opera Ladislai Klieman. Pragae 1903. 317–318. (530. sz.).*

25 1346. jan. 15.: Anjou-oklt. XXX. 33. sz. (I. Lajos király levele a pápának), Pór A.: Nagy Lajos i. m. 115.

26 Erzsébet királyné levelében, lásd 1346. márc. 18.: Anjou-oklt. XXX. 191. sz.

magyar udvar hajlandónak mutatkozott arra, hogy az István herceg és IV. (Bajor) Lajos császár lánya közötti házassági tervet feladják, amennyiben VI. Kelemen pápa a magyar uralkodó és testvére kezére adja a Nápolyi Királyságot.²⁷

1345 decemberében kelt azon oklevél, melyben II. Albert Ausztria, Stájerország és Karintia hercege kimondta, hogy megerősíti és megőrzi az I. Károllyal kötött békét I. Lajos magyar királlyal és István herceggel együtt.²⁸

Ha megvizsgáljuk az 1345-ben Magyarországon kiadott okleveleket, akkor azt találjuk, hogy a királyi adománylevelek (rendszerint, de nem minden esetben függőpecsétes privilégiumok) szövegezésében változás következett be. Ezekben gyakran megtaláljuk „Erzsébet királyné beleegyezésével, a főpapok és a bárók tanácsára” (*de beneplacita voluntate serenissime principisse domine Elyzabeth regine Hungarie, genitricis nostre karissime ac de consilio prelatorum et baronum regni nostri*) fordulatot,²⁹ vagyis a kérdéses dokumentumot a királyi tanács beleegyezésével adták ki.³⁰ 1345-től kezdve esetenként István herceg neve is belekerült a formulába. A ránk maradt első ilyen oklevél 1345. május 26-án kelt. I. Lajos király az Osli nem Ostfi ágából származó Osli fia Domonkos macsói bánt hűségéért és szolgálataiért birtokadományban részesítette Erzsébet királyné és István herceg beleegyezésével, a főpapok és a bárók tanácsára.³¹

1345-öt megelőzően egyetlen ilyen oklevelet sem ismerünk. Mi indokolhatta, hogy a kérdéses évtől kezdve belekerült az oklevelek szövegébe a király öccsének hozzájárulása is? Azaz: mi indokolhatta, hogy 1345-től István herceg részt vehetett a királyi tanács munkájában? András herceg tragédiája csak szeptemberben következett be, tehát ezzel nem lehet kapcsolatba hozni a változást. Tudjuk azonban, hogy

27 Theiner I. 716–718., Anjou-oklt. XXX. 535. sz., *Fraknoi Vilmos*: Magyarország egyházi és diplomáciai összeköttetése a római Szentszékekkel I–III. Budapest 1900–1903. I. 201., *Pór A.*: Nagy Lajos i. m. 127–128.

28 1345. dec. 1.: Anjou-oklt. XXIX. 881. sz.

29 Pl. 1347. márc. 28.: DF 271 955., Anjou-oklt. XXXI. 268. sz.

30 Az Anjou-kori királyi tanácsot legutóbb Engel Pál vizsgálta. Megállapítása szerint: a „királyi tanács [...] nem más, mint az Anjouk államának politikai irányítója; azon személyek összessége, akik a királlyal együtt a politikai döntéseket hozták, tehát maga az uralmi rendszer megtestesítője” — *Engel Pál*: Nagy Lajos bárói. Történelmi Szemle 28. (1985) 395.

31 DL 40 981., Anjou-oklt. XXIX. 352. sz. — 1345-ben a további esetekben szerepel a herceg, lásd 1345. jún. 3.: DL 3772., Anjou-oklt. XXIX. 373. sz. (János fia Marócsuk mester részére tett birtokadomány), DL 3665., Anjou-oklt. XXIX. 374. sz. (János fia Marócsuk mester kérésére oklevél átírása), DL 3278., Anjou-oklt. XXIX. 375. sz., 1345. nov. 21.: DL 38 487., Anjou-oklt. XXIX. 836. sz. (I. Lajos és a Nelipić család megegyezése). A következő években hol szerepel a herceg beleegyezése, hol nem. Egyáltalán nem bukkanunk ilyen oklevélre 1346-ból, 1353-ból és 1354-ből. A herceg említése láthatóan semmilyen rendszert nem követ, nem lehet a kedvezményezettek személye vagy az ügýtípusok (pl. oklevelek átírása, birtokadomány, egyéb kiváltság adományozása) alapján megmondani, miért kérte ki egyes esetekben az uralkodó öccse (legalább formális) beleegyezését. Erzsébet királyné sem szerepel az összes ilyen oklevélben, néha I. Lajos csak a főpapok és a bárók hozzájárulására hivatkozik (pl. 1345. ápr. 11.: DL 84 263., Anjou-oklt. XXIX. 231–232. sz-ok), néha pedig még arra sem (pl. 1347. júl. 28.: Anjou-oklt. XXXI. 740–741. sz-ok). Feltűnő ugyanakkor, hogy az egy napon kelt privilégiumok általában egyforma formulát használnak. Például 1347. ápr. 17-ről két privilégium maradt ránk, mindkettőben az anyakirályné, a herceg, továbbá a főpapok és a bárók hozzájárulását említik (DL 1109. és 100 035., Anjou-oklt. XXXI. 323–324. sz-ok). A fentiek alapján megkövethető az a feltevés, hogy a formula oklevélben szereplő alakja a herceg és az anyakirályné tekintetében a valóságos helyzetet tükrözi, azaz azt írták bele az oklevélbe, aki ténylegesen részt vett a tanács munkájában az adott esetben. Az 1349 és 1354 között kelt oklevelekben a királyi tanácsra vonatkozó formulák és a herceg ismert tartózkodási helyeinek összevetéséből kiderül, hogy amikor a herceg bizonyosan nem tartózkodott Budán, hozzájárulása egyetlen alkalommal sem került bele az oklevélbe. Feltűnő, hogy 1352 második felében, amikor a herceg okleveleinek keletkezése alapján Szepes és Sáros megyékben tartózkodott, nem szerepel az oklevelekben hozzájárulása. Szintén nem említik az oklevelek 1354-ben, amikor nagy valószínűséggel nem járt Budán. Nem lehet tehát a formulát egyszerű kancelláriai fordulatnak tekinteni, sem egyes jegyzők egyéni megoldásának. Több olyan eset is van azonban, amikor István minden valószínűség szerint bátyja környezetében tartózkodott, ám nem került bele hozzájárulása az oklevélbe. Például 1352 elején több kiadványa is Budán kelt (1352. jan. 16.: DF 228 466., 1352. febr. 19.: DL 60 979.), de az uralkodó febr. 10-én kelt okleveleiben nem olvashatjuk a nevét (DL 85 296., DF 256 118., DF 269 075.). A fenti felvetés igazolása és a kérdés megnyugtató, végső megválaszolása további kutatásokat igényel.

István herceg 1332 nyarán született, valószínűleg úgy számították, hogy a kánonjog szerint nagykorúvá vált, illetve válik hamarosan, és ezért részt vehet a királyi tanács munkájában, az ország irányításában. Területi hatalmat ekkor még nem kapott, a döntéshozatalhoz való hozzájárulása formális lehetett. Azt, hogy a hercegnek 1349 előtt semmilyen tényleges hatalma nem volt az országban, jól mutatják azok az oklevelek, amikor egy per halasztása ellen általánosan emeltek szót. Így például 1347 tavaszán Szabolcs megye hatósága elrendelte, hogy Simon fia Imre és Nagysemjéni István fia János közötti per nem halasztható tovább sem királyi, sem királynéi, sem pedig bárói oklevéllel.³² A herceg területi hatalmának éveiben, 1349 és 1354 között a hasonló esetekben már a herceget is tilalmazták a királlyal és a királynéval együtt.³³

1345 után ismét csak szórványosan hallunk a hercegről. Ahogyan fentebb láttuk, néhány esetben királyi adománylevelek említik beleegyezését a konkrét *donatio*hoz.³⁴ A királyi család több ízben egyházi javadalmakat kérvényez István nevelője számára,³⁵ illetve a Nápollyal kapcsolatos diplomáciai levelezésben említik meg nevét.³⁶

A herceg életének következő fordulópontja 1349-hez kötődik. Ennek az évnek a nyarán érkezett meg Guido bíboros pápai követ Magyarországra, június 13-án már Pozsonyban keltez és I. Lajosnak is maradtak ránk június elején, szintén Pozsonyban kelt oklevelei.³⁷ A városba valószínűleg vele tartott testvére, István herceg is. Ekkor kötötte meg a bíboros és a magyar uralkodó azt a szerződést, mely szerint a pápa fegyverszünetet hoz létre 1350 végéig Magyarország és Nápoly között, s I. Lajos átadja a kezén lévő nápolyi területeket a pápának, amennyiben Johanna is így tesz; VI. Kelemen pápa törvényt ül Johanna királynő felett, a királyságot pedig István herceg kapja meg és feleségül veszi Durazzói Károly herceg özvegyét, Máriát. Ez utóbbi, a magyar király számára fontos kitételt a pápa sem ellenezte.³⁸ Egyben ez biztosította azt is, hogy eleget tegyenek az I. Károly magyar és I. Róbert nápolyi király között létrejött szerződésnek (Mária hozzámelessen a magyar király egyik fiához), illetve Róbert végrendeletének is (Johannát húga, Mária kövesse a trónon).³⁹ Valószínűleg ez a kilátásba helyezett házasságkötés indíthatta arra a magyar udvart, hogy 1349 nyarán megszervezzék István herceg önálló udvartartását és ennek ellátására átengedjék számára Szepest és Sároset.⁴⁰ Első ízben 1349. június 11-

32 1347. márc. 24.: DL 51 411., Anjou-oklt. XXXI. 249. sz. Továbbá: 1347. máj. 26.: DL 51 419., Anjou-oklt. XXXI. 476. sz.

33 Pl. 1350-ben Szegi János fia Mihály famulusa a nyitrai káptalan előtt tilalmazta a királyt, a királynét és a herceget a Nyitra megyei Lakács (Lakach) birtok eladományozásával kapcsolatban (DF 273 107., Anjou-oklt. XXXIV. 182. sz.).

34 Lásd pl. 1347. ápr. 17.: Anjou-oklt. XXXI. 323–324. sz-ok, 1347. júl. 31.: Anjou-oklt. XXXI. 748. sz., 1347. (s. d.): Anjou-oklt. XXXI. 1187. sz., 1351. márc. 19.: DL 87 255., 1351. ápr. 29.: DL 41 154. és DL 4186., 1352. febr. 27.: DL 66 513.

35 Lásd pl. 1345. szept. 28.: Reg. Suppl. I. 216. sz., Anjou-oklt. XXIX. 636. sz. (erdélyi kanonok), 1347. jan. 25.: Anjou-oklt. XXXI. 60. sz. (zágrábi olvasókanonok, pécsi és titeli kanonok).

36 Lásd pl. 1347. jan. 18.: Anjou-oklt. XXXI. 35. sz., 1347. febr. 17.: Anjou-oklt. XXXI. 106. sz.

37 1349. jún. 2.: DL 4051., 40 512., DF 269 959., 1349. jún. 5.: DF 244 325., 1349. jún. 9.: DF 238 725–238 726., 1349. jún. 11.: DL 96 308., 1349. jún. 13.: DL 4052., 4053., 4054., 102 947., 104 916., 105 408.

38 A velencei tanács 1349 júliusában már tudott a herceg és Mária hercegnő között kötendő házasság tervéről: „quomodo litteras serenitatis sue [sc. Ludovici regis – B. H. É.] recepimus, in quibus sue excellencie nobis placuit intimare, [...] nec non matrimonium contractum inter magnificum virum dominum ducem Stephanum honorabilem fratrem suum et dominam Mariam sororem domine Johanne” — *Sime Ljubić*: Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike 960–1527 I–V. Zagreb 1868–1875. III. 136. (206. sz.).

39 Pór A.: Nagy Lajos i. m. 214–215.

40 A megyei tisztségviselők változásából jól következtethetünk a dukátus megszervezésének idejére. Szepes megyében 1349. ápr. 2-án Kónya mester alispánja, Csetneki (Chethynk) Péter ad ki oklevelet (DL 41 102.), augusztus végén pedig már Bálint mester, István herceg udvarispánja és tárnokmestere keltez szepesi ispánként. (DF 274 644.) Sáros megyében szűkebb időtartamot kapunk: 1349. máj. 11-én még János volt az alispán (DL 69 143.), júl. 20-án azonban már az István herceghez köthető Lőrinc vicecomes adott ki oklevelet a szolgabírákkal. (DL 41 112.) Megfontolandó, hogy esetleg Liptó megye is a herceg kormányzása alá tartozott 1349–1350-ben. Itt a herceg udvartartásához tartozó Csőr nembeli Gönyüi Tamás volt az ispán 1338-tól. (*Engel Pál*: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája. 1301–1457 – Középkori magyar Genealógia. CD-ROM.

én értesülünk a herceghez köthető udvari emberről: Miklós — Tamás fia Jakch mester, királyi udvari lovag testvére — István herceg mellett udvari ifjú volt. Mivel említése egybeesik a pápai legátus és az uralkodó tárgyalásaival, ezért valószínű, hogy Miklós már korábban is a herceg környezetéhez tartozott. Azt is tudjuk, hogy a testvérek a királyhoz (és valószínűleg a herceghez) hasonlóan Pozsonyban tartózkodtak, ahol egy Szolnok és egy Kraszna megyei birtokot kértek adományul az uralkodótól, aki az iktatásra a váradi káptalannak adott parancsot.⁴¹ Az Istvánhoz köthető egyéb tisztségviselők csak 1349 augusztusában bukkannak fel az oklevelekben, valószínűleg ekkorra szervezték meg teljes udvartartását, melynek a korábban már mellette állók is tagjai maradtak.⁴² Miklóst 1350 januárjában ismét a herceg udvarának ifjaként említik.⁴³ 1349 novemberében kelt a herceg második ránc maradt oklevele, melyben a „a szepesi föld és Sáros ura” (*dominus terre Scepusiensis et de Sarus*) mellett „erdélyi herceg”-nek (*dux Transsilvanus*) címzik. A források tanúsága szerint október–november folyamán I. Lajos Erdélyben tartózkodott, ekkor történt Szécsi András erdélyi püspök „lázasága”, vagyis az az eset, amikor a közeledő király előtt bezáratta Gyulafehérvár kapuit, az uralkodó pedig parancsot adott a püspök elfogására és javainak lefoglalására.⁴⁴ A herceg egyetlen oklevélben említett erdélyi hercegsége valószínűleg kapcsolatba hozható ezzel az esettel. Ez annál is inkább valószínű, mert az Erdélyhez köthető tisztségviselők hiányos archontológiájában nem találjuk a nyomát annak, hogy ekkor, azaz 1349 október–novemberében az erdélyi tisztségviselők körében személycserékre került volna sor.⁴⁵ A vajda tisztét 1344 augusztusától 1350 októberéig Lackfi István töltötte be, míg székelyispánként, brassói és medgyesi ispánként 1350 októberéig, illetve 1349 decemberéig testvére, Lackfi András állt mellette.⁴⁶

1349 november végén (esetleg december elején) került István Szlavónia, Horvátország és Dalmácia élére.⁴⁷ Az ilyen „hirtelen”, körülbelül két hét alatt véghezvitt váltás nem áll példa nélkül a korszak-

H. n. [Budapest] 2001. Archontológia – Liptói ispánok tábla.) 1350. jan. 15-én kelt Gönyüi Tamás liptói alispánjának, Tamásnak oklevele, mely szerint az előző évben (1349. aug. 26.) István herceg rendeletére (ex precepto Stephani ducis) tartottak közgyűlést (DF 274 553., Anjou-oklt. XXXIV. 47. sz.). A dukátus területén minden esetben a herceg parancsára tartották meg a generalis congregatiókat. Az 1349. évi, Újvár és Sáros megyék számára Kassán tartott közgyűlést is a király és a Sáros megyét uroló herceg parancsára tartották (in congregatione generali nobilium de Wyuar et de Sarus comitatum ex preceptis litteratoriis dominorum nostrorum regis et Stephani ducis — DL 103 168., Anjou-oklt. XXXVIII. 128. sz.).

41 DL 96 308., *Piti Ferenc*: A Vay család berkeszi levéltárának 1342–1382 közötti oklevelei. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum LII. évkönyve. Nyíregyháza 2010. 99., 102., 106. sz-ok.

42 Szentjakabi Simonfi László fia Tamásról bizonyosan tudjuk, hogy a herceget szolgálta már annak gyermekkorában is (1350. okt. 10.: Thomas filius Ladislai filii Simonis de Zenthjakab castellanus noster de Aklych, dilectus nobis et fidelis ad nostre serenitatis accedens presentiam servitia sua ab evo nostre puerilis etatis pedibus nostris volutans — DL 45 129. (Anjou István herceg oklevele). Később is az udvara tagja maradt: 1350-ben a szlavóniai Okics várnagya volt, 1353-ban udvari ifjúként, medvevári várnagyként és gerzencei ispánként bukkán fel. Bővebben lásd *Halász É.*: Anjou István i. m. 64–65.

43 1350. jan. 1.: DL 96 308., Anjou-oklt. XXXIV. 1. sz.

44 Anjou-kori okmánytár I–VII. Szerk. Nagy Imre, Nagy Gyula. Budapest 1878–1920. (a továbbiakban: AO) V. 337–338. (194. sz.).

45 István herceg későbbi hercegi kinevezései együtt jártak a dukátus területén a tisztségviselők változásával. Első erdélyi hercegi kinevezése idején ilyenekkel nem találkozunk. Ráadásul tudjuk, hogy az uralkodó már 1349 őszén ismét Itáliába készült, de az utat végül 1350-re halasztotta (*Kristó Gyula*: Az Anjou-kor háborúi. Budapest 1988. 119.). Lehetséges, hogy a püspök felség sértő viselkedése miatt „első dühében” cselekedve nevezte ki öccsét a tartomány élére. Az udvar attól tarthatott, hogy a püspök után mások is fellephetnek az uralkodó ellen Erdélyben, István dukátusa — és vele a királyi családhoz hű emberek érkezése — az efféle próbálkozásoknak eleve gátat szabhatott volna. Azonban hamar kiderülhetett, hogy Szécsi András tette egyedi, elszigetelt eset volt, és István herceg az év végén már bizonyosan Szlavónia, Horvátország és Dalmácia birtokában volt.

46 *Engel P.*: Adattár i. m. (Archontológia – erdélyi vajda, brassói ispán, székelyispán és medgyesi ispán táblák).

47 A váltás közelebbi időpontjának meghatározásához ismét a méltóságviselők változásai visznek közelebb. 1349. dec. 8-án a herceg személyéhez köthető Gönyüi Tamás körösi ispánként ad ki oklevelet (DL 103 275.), az 1349. dec. 10-én kelt királyi privilégium méltóságsorában pedig nem említik a szlavón bánt (DL 4099.). Érdekes, hogy Erzsébet királyné 1349. dec. 4-én kelt oklevelében csak csókakői várnagynak és liptói ispánnak említi (DL 30 641.). Szintén nem olvashatjuk körösi ispáni méltóságát a fehérvári káptalan 1350. febr. 2-án kiadott oklevelében. (DL 102 946., Anjou-oklt XXXIV. 109. sz.)

ban: 1342 őszén Drugeth Vilmos halálával megüresedett nádori tisztségre egy-másfél hétnyi *vacantia* után nevezte ki az udvar Zsámboki Miklóst.⁴⁸ István szlavóniai herceggé való kinevezése összefüggésbe hozható a második nápolyi hadjáratával. Szlavónia, az Itáliához legközelebb eső magyar terület, jó háterszágot biztosított a tengeri úton Nápolyba tartó Lajosnak. István mellé az udvar megbízható emberei kerültek: Szlavónia bánja például a volt országbírói ítélőmester, Ugali Pál lett.⁴⁹ A trónörökösnek számító herceg 1350-ben régensherceggént irányította édesanyjával, Erzsébet királynéval együtt az országot, együtt küldtek követeket,⁵⁰ a velencei államtanács pedig mindkettőjüknek címezte leveleit.⁵¹ A hercegnek a kölni kereskedők által fizetendő vámokról kiadott oklevelében olvashatjuk, hogy az ország kormányzásának gondja bátyja távollétében rá hárult.⁵²

István 1350 őszén kötött házasságot — megbízott útján — IV. (Bajor) Lajos német–római császár (1314/1328–1346) lányával, Margittal.⁵³ A császárlányért indult követség tagjai között ott találjuk Szécsényi Tamás országbíró, aki szeptember végén kelt okleveleinek tanúsága szerint Bajorországban tartózkodott István herceg esküvőjén.⁵⁴ Szintén Margitot kísérte új hazájába a két (a „magyar” és a „német”) Nagymartoni Miklós is.⁵⁵ A menyasszony október végén érkezhetett Passauból az országba, ez indokolhatta Erzsébet királyné és István herceg október végi pozsonyi tartózkodását.⁵⁶ A házassághoz szükséges pápai dispensáció 1350. december 31-én kelt.⁵⁷ 1351 januárjában VI. Kelemen pápa már István herceg feleségéként említi Margit hercegnőt, amikor Erzsébet királynénak, István hercegnek és feleségének teljes búcsút enged, amit a jubileumi évben Rómába jövők is élvezhettek.⁵⁸ A pápa következő, a herceg há-

48 *Piti Ferenc*: Az 1342. évi nádorváltás. Századok 140. (2006) 435–441. — Később is megfigyelhető, hogy rövid idő telik el a herceg egyes dukátusai között.

49 I. Lajos a seregei által a sibeniki polgároknak okozott károk ügyének kivizsgálására is Ugali Pál bánt rendelte 1350 tavaszán, lásd 1350. ápr. 19.: DEA II. 309. sz., Anjou-oklt. XXXIV. 317. sz.

50 *Quod ambaxatori domine regine Hungarie et ducis Stephani respondeatur* — DEA II. 320. sz., Anjou-oklt. XXXIV. 614. sz.

51 1350. máj. 28.: *similiter respondeatur domino duci Stephano* — DEA II. 313. sz., Anjou-oklt. XXXIV. 438. sz.

52 *Unde cum absente ipso domino rege, fratre nostro carissimo, cura sui regiminis, ut regni gubernacula, tum iure naturali exposita, tum etiam ex ipsius regalis benigna admissione nostre incumbit dinoscitur maiestati* — DF 294 045.

53 A házasságkötésről olvashatunk a lengyel Jan Długosz művében: „[Stephanus], qui Ludovici Romanorum regis et Bawarie ducis filia traducta unicum ex ea filiam suscepit” (*Iohannes Długossi: Annales seu Chronicae incliti Regni Polonie Liber Nonus*. Warszawa 1978. [a továbbiakban: *Długossi, Annales*] 233.), illetve Heinrich de Diessenhoven művében: „rex Ungarie [...] de Roma reversus est in Ungariam. Et ibi frater suus iunior, quem ibi relinquerat, duxit in uxorem sororem ducum Bawarie, filiam Ludewici” (Heinricus dapifer de Diessenhoven (1316–1361) in: *Fontes rerum Germanicarum* 4. Hrsg. Joh[ann] Friedrich Boemer. Stuttgart 1868. 78.)

54 1350. szept. 22.: *et quia nunc in Bawariam ad nuptias domini Stephani ducis, domini nostri transivimus* — DL 51 573, Anjou-oklt XXIV. 648. sz. Ugyanaz: 1350. szept. 29.: DL 39 184., Anjou-oklt XXXIV. 661. sz. 1350. okt. 13-án még távol van az országbíró, az ekkor kiadott oklevelet prothonotariusának pecsétjével erősíti meg (DL 76 983., Anjou-oklt XXXIV. 685. sz.).

55 *Nos [sc. Ludovicus rex – B.H.É.] magistros Nyklynym magistri Laurencii et alterum Nyklynym Nyklyni filios ad ad traductionem excellentissime principisse domine Anne (!) nuris nostre, filie incliti principis domini Lodovici condam imperatoris Romanorum in consortem dominem Stephani ducis fratris nostri carissimi matrimoniali federe iure et legitime copulate transmisissimus* — AO V. 576–578. (359. sz.) Ez az egyetlen magyarországi forrásunk, ahol a hercegnőt Annának nevezik. IV. Lajosnak volt Anna nevű lánya, de ő 1339-ben nőül ment I. János alsóbajor herceghez. (*Hans Rall – Marga Rall: Die Wittelsbacher von Otto I. bis Elisabeth I.* Wien 1994. 60.).

56 1350. okt. 21-én Erzsébet királyné, okt. 22-én pedig István herceg keltez Pozsonyban (DL 98 186., Anjou-oklt. XXXIV. 698. sz. és DF 249 099., Anjou-oklt. 700. sz.).

57 *Hac igitur consideratione suasi dispensationem tuam, pro qua nobis supplicasti, ad gratiam exauditionis admisimus, beneplacita tua, quolibet in aliis, quantum cum Deo possumus favorabiliter prosequi, prestante Domino disponentes* — DF 291 938. Érdekes párhuzam, hogy I. Lajos és Kotromanić Erzsébet házasságkötéséhez is később kérték meg a pápai dispensációt, lásd 1353. aug. 31.: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae*. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije I–XVIII. Ed. Marko Kostrenčić, Tadeus Smičiklas. Zagrabiae 1904–1981. (a továbbiakban: CDCr) XII. 193. (143. sz. A zágrábi és a nyitrai püspököt hatalmazta fel a pápa a dispensáció megadására (DF 289 450.).

58 A pápai oklevélben a herceg Károly király fiaként (*nato clare memorie Karoli regis Vngarie duci*), felesége azonban Szlavónia hercegnőjeként szerepel (*eius uxori, ducisse Sclauonie*), lásd 1351. jan. 8.: DF 292 754., *Pör A.*: Nagy Lajos i. m. 244., Theiner I. 1204. sz.

zasságkötésével foglalkozó levelét Keszei Miklós zágrábi püspökhöz intézte. Ebben „Szlavónia hercege”-nek írja Istvánt, mivel a diszpenzációról hozzá eljuttatott, előző évben írott kérvényben még így szerepelt a herceg titulusa. Eszerint a házasságok tudatában voltak a közöttük lévő vérrokonságnak (*ipsi non ignari, quod in tertio consanguinitatis gradu invicem se contingunt*), de a Magyarországot fenyegető veszélyek miatt előzetes pápai jóváhagyás nélkül kötötték meg a házasságot és csak utóbb folyamodtak a Szentatya engedélyéért (*pro parte ipsorum Stephani et Margarite [...] extitit supplicatum, ut cum ipsi in huius matrimonio absque dispensatione Sedis Apostolice [...] remanere nequeant [...] eisque de oportune dispensationis beneficio providere de benignitate apostolica dignaremur*). A pápa a zágrábi püspököt hatalmazta fel az üdvös penitencia kiszabására és a házasság utólagos elismerésére.⁵⁹ VI. Kelemen azt is kikötötte, hogy a házaspár köteles egy éven belül egy Krisztus testének szentelt kápolnát alapítani (*capellam in honore Corporis Christi fundare teneantur*).⁶⁰

A Nápolyból hazaérkező I. Lajos öccsét újra egy másik tartomány élére helyezte: a fiatal herceg 1350 végétől Erdély élére került.⁶¹ Amennyire tudjuk, ezúttal elutazott tartományába, 1351 januárjában a Maros menti Felvincen kelezett,⁶² noha decemberben még Budán tartózkodott.⁶³ Erdélyi hercegsége idejéből összesen csak öt oklevelét ismerjük, így az elszórt adatokból nem következtethetünk itineráriumára. Ugyanakkor valószínűleg nem kísérté el bátyját, I. Lajos királyt júniusban a Litvánia ellen indított hadjáratba. A magyar sereg egyesült a lengyelrel és közösen indultak a litvánok ellen. Amikor a határon fekvő Lublin városában Kázmér lengyel király annyira megbetegedett, hogy halálától tartottak, a lengyel rendek esküt tettek arra, hogy I. Lajos magyar királyt fogadják el uruként. Azt ugyanakkor kikötötték, hogy se István hercegnek, se a németeknek ne legyen hozzájuk köze.⁶⁴ A lengyelek nyilván István és Bajor Margit házasságkötésével a herceg környezetébe került németek térhódítása miatt aggódtak. 1351. október 11-re datálható I. Lajos és István herceg megbízólevele Garai János veszprémi püspök és királynéi kancellár, valamint Wolfurti Ulrik vasi, mosoni és soproni ispán részére, hogy a Nápolyal kötendő békéről tárgyalhatnak a nevükben. Az erdélyi herceggént szereplő István tehát újra a nemzetközi diplomácia színterén jelent meg.⁶⁵

1351. október 18-án még bizonyosan Erdély hercegeként kelez István, majd december 28-án ismételten sárosi és szepesi herceggént ad ki oklevelet.⁶⁶ A váltásnak e két dátum között kellett meg-

59 A zágrábi püspök ekkor Keszei Miklós volt, aki 1349 és 1351 között királyi kápolnaispán és titkos kancellár, 1351 és 1356 között pedig alkancellár volt, az uralkodó megbízható emberei közé tartozott (*Pór Antal*: Keszei Miklós. Budapest 1904.).

60 1351. febr. 10.: DF 291 200. — István és felesége a kápolnát minden bizonnyal a lakhelyükön kezdték el építtetni. Ez 1351–1352-ben a herceg okleveleinek keletkezési alapján valószínűleg Buda volt, illetve 1352 második felében szóba jöhet még Szepes (vár). Budán, a Váralja felett elterülő hegyoldalon állt egy Krisztus teste-kápolna, melynek pontos helye nem ismert, de a mai Kagyló lépcső (Kagyló utca) és a Linzi lépcső közé helyezik. A kápolnát királyi alapításúnak tartják, azonban nem lehetetlen, hogy a herceg és felesége építtette. I. Lajos 1351-ben és 1358-ban búcsúengedélyt kért a pápától, azok számára, akik a megadott ünnepeken felkeresik a kápolnát, ott áldoznak és gyónnak. Később a kápolna körüli temetőben helyezték nyugalomra 1388-ban a kivégzett Hédervári Kont Istvánt és társait, továbbá 1457-ben Hunyadi Lászlót (*Koltai András*: Szent Péter mártír oltalma alatt. In: A Szent Anna templom és a budai Víziváros katolikus egyházai. Budapest 2005. 24–25.).

61 Az 1350. okt. 30-án kelt, Lackfi István, Lackfi Dénes és fiai részére kiadott privilégiumok Lackfit még vajdaként említik, ugyanakkor a méltóságok között nincs szlavón bán (DL 4151., 4152., 4153.). István herceg első, erdélyi herceggént kiadott oklevelei pedig 1350. dec. 28-án keltek, lásd DF 236 300. és 236 301.

62 1351. jan. 26.: DL 91 422.

63 1351. okt. 18.: DF 286 543., 1351. dec. 28.: DF 228 465.

64 *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról 16. c. in.: In: *Kükkülei János*: Lajos király krónikája – *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról. Ford. Kristó Gyula. (Millenniumi Magyar Történelem – Források) Budapest 2000. 57.

65 *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–IX*. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: CD) IX/2. 47–53., magyar fordítását lásd *Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin*: Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa 2000. 116–121.

66 1350. okt. 18.: DF 286 543. (erdélyi herceg), 1351. dec. 28.: DF 228 465. (sárosi és szepesi herceg).

történnie, de több ponton is nehézségbe ütközünk, ha pontosítani akarjuk azt. Tudjuk, hogy a herceg 1351. október 18-án Budán *dux Transsilvanus* intitulációval erdélyi ügyben adott ki oklevelet. Azt is tudjuk, hogy a vajdai tisztséget Gönyüi Tamás után Kont Miklós nyerte el, akinek működése december 6-tól adatolható. Azonban 1351. október 9-én — a Szent Mihály ünnepének oktaváját követő negyedik napon — oklevelet adott ki az a Tornai Egyed alvajda, aki egyértelműen Kont Miklós személyéhez köthető.⁶⁷ Kont Miklós viszont soha nem volt a herceg alárendeltje és nehezen elképzelhető, hogy István herceg ispánjai felett Kont Miklós alvajdája állt. Továbbá Egyed alvajda oklevelében hivatkozik a Szent Mihály nap oktaváján (okt. 6.) tartott törvényszékére, ami azt jelenti, hogy már aznap ő volt az alvajda. Forrásokkal alátámasztható módon a kérdés jelenleg nem oldható meg megnyugtatóan. Azonban: mivel Egyed alvajda első ízben csak Kont Miklós erdélyi vajdasága idején köthető dominusa személyéhez, megkockáztatható, hogy eredetileg nem Miklós, hanem István herceg vagy Gönyüi Tamás környezetéhez tartozott és az ez utóbbi vajdasága alatt megszerzett alvajdai tisztséget sikerült megtartania a terület új urának szolgálatában is, belépve annak családjába. Gönyüi Tamás erdélyi vajdasága után egészen 1353-ig, királyi ajtónállómesteri kinevezéséig funkció nélkül volt, így érthető lenne, ha Egyed új pártfogó után nézett volna. Az érintett területekre (Erdély, Sáros és Szepes megyék) vonatkozó archontológiai adatok alapján arra gondolhatunk, hogy István herceg valamikor december elején kerülhetett át Erdélyből a sáros–szepesi hercegség élére. Kont Miklós december 6-án szerepel először vajdaként, december 11-én már egy királyi oklevél méltóságsorában is így említik.⁶⁸ Sárosban viszont Meggyesi Simon alispánja, Toldi Miklós utoljára 1351. december 5-én szerepel,⁶⁹ ezt követően már István herceg embereit találjuk a megye élén. István sárosi–szepesi hercegségének kezdetét így nagy valószínűséggel helyezhetjük 1351. december 6. és december 28. közé. István herceg okleveleinek keletkezési helyei szerint 1352 második felében tartományában tartózkodott, de azt nem tudjuk, hogy kialakított-e állandó központot valahol. Ha igen, székhelyként Szepesvár merülhet fel,⁷⁰ ellene szól viszont e feltételezésnek, hogy a herceg udvarbírája, Köbli Miklós egyetlen ránk maradt oklevele Kassán kelt.⁷¹ Hiányos adatsorainkból nem derül ki, hogy a herceg elkísérte-e bátyját az 1352. évi litván hadjáratra, de az bizonyos, hogy a katonai események idején kelt oklevelét nem ismerjük.

1353 elején vette át a herceg másodízben Szlavónia és Horvátország kormányzását.⁷² 1353. január 7-én a herceghez köthető Doncsfi Miklós volt még Sáros megye ispánja,⁷³ január 13-án pedig Szlavóniában Lackfi István bán familiárisa, Váradjai Mihály fia Péter töltötte be a körösi ispáni és a vicebáni tisztséget.⁷⁴ István szlavóniai–horvát–dalmát hercegségéről az első adatunk 1353 márciusából való.⁷⁵ Szlavóniai herceggé való kinevezését az udvar figyelmének déli irányba — a Balkán és Velence felé — fordulása indokolhatta. 1352 végén Genova és I. Lajos király szövetséget kötött egymással.⁷⁶ Genova

67 DL 30 656. — 1367-ben Kont Miklós bihari alispánja és Sólyomkő várnagya volt, lásd *Engel P.*: Adattár i. m. (Archontológia – Bihar megye és Sólyomkő táblák).

68 DF 243 766.

69 CD X/2. 129.

70 A herceg több oklevelet keltez Szepesvárott: 1352. aug. 31.: DL 83 266., 1352. okt. 25.: DF 285 824.

71 1353. dec. 24.: DL 83 268.

72 A zágrábi káptalanban készült krónika is megőrizte a herceg második szlavón dukátusának emlékét: ista rex [Karolus – B.H.É.] vitam finivit relictis filiis tribus [...] duce Lodovico [...] postea facto rege [...] duce Andrea, facto rege Sicilie, Stephano Dalmacie, Sclavonie et Croacie duce, qui nunc in ipso suo ducatu existit, scilicet anno Domini MCCCCLIII. — *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis* I–II. Ed. Joannes bapt. Tkalčić. Zagrabiae 1873–1874. I. 4.

73 DL 4326., *Engel P.*: Adattár i. m. (Archontológia, Sáros megye tábla).

74 CDCr XII. 145., *Engel P.*: Adattár i. m. (Archontológia, Körös megye tábla).

75 István első szlavón–horvát–dalmát hercegi oklevelét lásd 1353. márc. 10.: DF 267 988.

76 DEA II. 432–437. (349. sz.).

háborút indított a tengeren Velence ellen, a dózse a magyar uralkodónál pedig azt kezdeményezte, hogy mondjon le Dalmáciáról és ne lépjen hadba Velencével. Mivel a terület ekkor már István kezén volt, a király azzal utasította el a követeket, hogy öccse nem hajlandó beleegyezni Dalmácia átadásába.⁷⁷ A déli határokon pedig a Dusán István vezette Szerbia vonta magára a magyar uralkodó figyelmét.⁷⁸ 1353–1354 folyamán a herceg székhelye tartományában, Zágrábban volt, fia, János herceg is itt született. Az 1353-as esztendőre két fontos házasságkötés esett: egy részről IV. Károly német király (későbbi német–római császár) és a magyar udvarban nevelkedett Sweiditzi (Piaszt) Anna hercegnő, más részről pedig I. Lajos magyar király és Kotromanić Erzsébet keltek egybe. Ezeken valószínűleg részt vett a herceg is, 1353 szeptemberében ugyanis Budán keltezett.⁷⁹ 1354 nyarán az uralkodó hadjáratot indított Szerbia ellen:⁸⁰ májusban több perhalasztó oklevél említi az induló királyi hadjáratot,⁸¹ maga I. Lajos pedig a nyár folyamán Nándorfehérváron keltez.⁸² Jól illeszkedik ebbe a sorba István herceg 1354. május 15-én, a Körös megyei Iváncon (ma Kloštar Ivanić, Horvátország) kiadott oklevelével, mely a Nándorfehérvár felé vezető út egyik állomása lehetett.⁸³ A herceg hadjáratban való részvételét több forrás alátámasztja, így például özvegyének, Margit hercegnőnek adománylevele a már a herceg udvarában is szolgáló és őt a hadjáratba elkísérő Tamás fia István részére.⁸⁴ A hadi események lezárultával az uralkodó visszatért az ország belsejébe, augusztus elején már Visegrádon, illetve Budán keltez.⁸⁵ István herceg a szlavóniai hadsereg hazafelé vezető útja során hunyt el, halálának okát és pontos helyét nem tudjuk, időpontját — 1354. augusztus 9. — a váradi krónika hagyományozta ránk.⁸⁶ Adam Kercselics zágrábi kanonok késői értesülése szerint Zágrábban temették el, a Szent Istvánról nevezett (ma Mária Mennybemenetele) katedrálisban.⁸⁷

77 Ideo ordinationem predictam effectui mancipare non potuimus, quia dominium predicti ducatus eius [sc. Stephani ducis – B.H.É.] dominio perpetuo subiungamus, sicut vobis et aliis notum est — DEA II. 438–439. (351. sz.), *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 130–131.

78 *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 131–132.

79 1353. szept. 16.: DL 4386., CDCr XII. 195–196.

80 *Kristó Gy.*: Az Anjou-kor háborúi i. m. 132–133.

81 1354. máj. 6.: Anjou-oklt. XXXVIII. 255. sz., 1354. máj. 8.: Anjou-oklt. XXXVIII. 263–269. sz-ok, 1354. máj. 10.: Anjou-oklt. XXXVIII. 274. sz., 1354. jún. 15.: Anjou-oklt. XXXVIII. 327. sz.

82 1354. jún. 12.: Anjou-oklt. XXXVIII. 321. sz. (Zimony helyett tévesen Zemplén keletellyel), 1354. jún. 30.: Anjou-oklt. XXXVIII. 346. sz., 1354. júl. 1.: Anjou-oklt. XXXVIII. 347. sz., 1354. júl. 6.: Anjou-oklt. XXXVIII. 357. sz., 1354. júl. 16.: Anjou-oklt. XXXVIII. 364. sz.

83 1354. máj. 15.: CDCr XII. 238–240. — Zágrábból Csázma felé haladva vitt erre az út, lásd *Hrvoje Petrić*: Prilog poznavanju srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj. Rad – Zavod hrvatski povijest 26. (1993) 21. és 25. A hercegnek még egy kiadványa maradt ránk, mely 1354. júl. 13-án kelt, Zágrábban. Mivel a herceg titkos pecsétjével (secretiori sigillo) erősítették meg, feltételezhető, hogy a Zágrábban maradó Brünni Péter állította ki, a herceg (írásban vagy közvetítő útján adott) parancsa alapján, lásd Anjou-oklt. XXXVIII. 362. sz.

84 Az adományos a hercegnő emlékezetébe idézte mindazon szolgálatait, amiket „primum quondam serenissimo principi, domino Stephano duci, domino et conthorali nostro karissimo, pie memorie in sua curia propriis suis facultatibus et expensis continue residendo, specialiter sua servitia, dum idem dominus noster dux in subsidium incliti principis, domini Ludouici illustris regis Hungarie, karissimi fratris sui in Seruiam cum valido exercitu contra regem Rasscie se transtulerat” — CDCr XII. 320–321., DF 218 559. Szécsi Miklós országbíró 1358. okt. 25-én kelt oklevelében tartalmilag átírta Hahót Miklós szlavón bán 1354-ben kelt oklevelét. Ebben Miklós bán a herceg hadjáratként említi a kérdéses katonai akciót (in quindenis residentie exercitus excellentissimi principis domini Stephani, Dei gratia regnorum Slavonie, Croatie et Dalmatie condam ducis), lásd AO VII. 455–486.

85 1354. aug. 1.: Anjou-oklt. XXXVIII. 373. sz. (Visegrád), 1354. aug. 8.: Anjou-oklt. XXXVIII. 378. sz. (Buda).

86 Stephanus obiit in vigilia beati Laurencii, anno Domini MCCCCLIII in conversione de exercitu moto contra Rasciam — SRH I. 215. A szakirodalom szerint járványban hunyt el, de egyetlen erre utaló adat sem maradt fenn, lásd *Spekner E.*: Adalékok a budavári István torony i. m. 411.

87 *Balthasar Adamus Kercselich de Corbavia*: Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis partis primae tomus I. Zagrabiae [1760.] 132., *Klaić, I.*: Hrvatski hercezi i. m. 140.

Nem lenne teljes a herceg életútjának bemutatása, ha röviden nem emlékeznénk meg feleségének, illetve két árván hagyott gyermekének — Jánosnak és Erzsébetnek — a sorsáról. A források tanúsága szerint István halála után a hercegi család 1355 közepéig Budán élt. 1355 novemberében Margit hercegnő már Zágrábban keltezett; Szlavóniába való visszaköltözése valószínűleg összefüggésben állt a királyi udvar Budáról Visegrádra való költözésével. Nem tudjuk, hogy gyermekeit is magával vitte-e vagy már ekkor is nagyanyjuk és nagybátyjuk mellett voltak. Az bizonyos, hogy Margit 1356 elején távozott Magyarországról és gyermekeit I. Lajos udvarában hagyta. Áprilisban már Bécsben adott ki oklevelet, melyben nászajándékával kapcsolatban intézkedett. Később férjhez ment Hohenlohe Gerlach német lovaghoz, akitől egy gyermeke született, aki szintén a János nevet kapta. Margit 1387-ben hunyt el, a magyarországi politikai életben 1356-tól kezdve nem vett részt.⁸⁸

István herceg és Margit hercegnő házasságából két gyermek született: János és Erzsébet. Születési évüket nem hagyományozták ránk a források, azonban több adatból is következtethetünk az időpontokra. I. Lajos király 1361-ben erősítette meg — 1356 után ismét — unokahúga, Erzsébet és János morva örgróf fiának, Jánosnak az eljegyzését. E szerint, amikor a hercegnő 12 éves lesz és a házasságra megfelelő, János feleségül fogja venni.⁸⁹ 1365-ben V. Orbán pápa már a házassághoz közel álló korúnak (*in etate proxima nuptui*) írja a hercegnőt, vagyis ekkortájt tölthette be 12. életévét.⁹⁰ Születési dátumát eszerint 1353-ra kell tennünk. Mi a helyzet a herceg fiával? Tudjuk, hogy Istvánt fia születésének híre Zágrábban érte, amiért a zágrábi káptalannak nagy adományt ígért örömeiben.⁹¹ Mivel a források tanúsága szerint István 1351–1352-ben nem járt Zágrábban, 1353-ban pedig Erzsébet született, ezért fia születését nagy biztonsággal keltezhetjük 1354-re, esetleg 1353 legvégére. Arról, hogy a házasságkötés és Erzsébet születése között volt-e a házaspárnak másik — csecsemőként vagy igen fiatalon elhunyt — gyermeke, okleveleink nem szólnak.

János herceg apja 1354 augusztusi halála után névleg örökölte annak tartományát és egyúttal I. Lajos király örökösének is számított. Egy 1355-re keltezhető, tartalmi átiratban ránk maradt oklevél János hercegségeként említi Szlavóniát.⁹² Az uralkodó a lengyel rendekkel 1355-ben elismertette unokaöccse utódlását.⁹³ Margit hercegnő egy adományánál kifejezte abbéli reményét, hogy fia, felnövekedve, meg fogja azt erősíteni. Mivel ekkor Szlavóniában tett adományt Margit, ez János szlavóniai hercegségét támasztja alá.⁹⁴ 1358-ban az I. Lajos előtt hódoló Ragusa városának követei

88 1359-ben férjével együtt keltezett oklevelében kijelenti, hogy nászajándékának kérdése elrendeződött, lásd *Pór Antal*: Pecséttani újabb apróságok. Turul 13. (1895) 14–15., *Halász Éva*: Bajor Margit hercegnő (1325–1387) magyarországi tevékenysége. Turul 79. (2005) 110.

89 *quamprimum ipsa uirgo Elyzabet eciam circa duodecimum annum constituta apta fuerit ad solempnizandum matrimonium preconceptum et predictis Imperatori et Marchioni nobisque uisum fuerit infra dictum tempus prefatum matrimonium consumpmari, ipsis Jodoco et non alteri prefatam Elyzabeth virginem cum debita solempnitate trademus et faciemus inter eos matrimonii solempnia celebrari* — Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I–XV. Olomucii–Brunae 1836–1903. (a továbbiakban: CDMor.) IX. 165–167.

90 Theiner II. 71. (132. sz.).

91 1355. dec. 20.: ipse dominus Stephanus dux ob gaudium nativitatis incliti principis, domini Iohannis ducis, sui primogentiti, nostri filii karissimi tunc Zagrabie existens [...] promiseret eidem capitulo donationem facere de possessionibus magni valoris — DF 256 900. (Bajor Margit hercegnő oklevele), *Halász Éva*: Bajor Margit hercegnő oklevéladási tevékenysége és okmánytára. Fons 14. (2007) 114–116. (9. sz.).

92 *tam infra confinia regni sui, quam etiam in dominio seu ducatu domini Johannis ducis, nepotis sui karissimi* — Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Povjesni spomenici slob. grada Zagreba I–XIV. Ed. Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabiae 1889–1932. I. 224.

93 *Dlugossi*, Annales 250.

94 1355. dec. 20.: Hoc expresso, quod predictus dominus Iohannes dux, filius noster karissimus premissam donationem domini Stephani ducis, patris sui, cum pervenerit legitimam ad etatem, nichilominus perducet ad effectum in maioribus considerato voto patris sui, prout sibi Dominus inspirabit — DF 256 900, *Halász É.*: Bajor Margit hercegnő oklevéladási i. m. 114–116. (9. sz.).

az uralkodó és jövődó fiai mellett a herceget is elismerték uruknak.⁹⁵ 1359-ben Rudolf osztrák herceg oklevelében szlavóniai–horvát–dalmát herceggént említi Jánost.⁹⁶ A kisfiú azonban 1360-ban elhunyt.⁹⁷

Halála után lánytestvére, Erzsébet hercegnő lett I. Lajos örököse.⁹⁸ A kislány gyermekkoráról szinte semmit sem tudunk, leszámítva a kezéért folytatott vetélkedést. 1356-ban először János cseh őrgróf fiával, Jodokkal jegyezték el, amit 1361-ben megerősítettek.⁹⁹ Az eljegyzés felbontása után, 1362-ben Albert osztrák herceg menyasszonya lett, de a pápa nem adta meg a kért diszpenzációt a tervezett házassághoz.¹⁰⁰ IV. Károly császár saját fia, Vencel számára szerette volna elnyerni a hercegnő kezét, hiszen akkor Erzsébetre várt I. Lajos koronája. Az alkudozások valószínűleg 1365 elején vagy már 1364-ben elkezdődtek. Opuliai László herceg részére I. Lajos 1365. december 20-án állított ki megbízólevelet az ügyben.¹⁰¹ Utóbb azonban úgy tűnt, a gyermektelen I. Lajos inkább nápolyi rokonai közül fog valakit örökösül választani, IV. Károly és fia már nem találta olyan vonzónak a korábban tervezett házasságot, így a pápa 1369-ben engedélyt adott Vencel és Erzsébet eljegyzésének felbontásához, diszpenzációt adott viszont Erzsébet és Tarantói Fülöp konstantinápolyi császár házasságához, amelyet valószínűleg 1370-ben tartottak meg. A házaspár az esküvő után Nápolyban telepedett le. Fülöp 1375-ben elhunyt, Erzsébet további sorsa ismeretlen. Mivel nagyanyja, Erzsébet királyné 1380. évi végrendeletében 2000 aranyforintot rendel temetésére költeni,¹⁰² feltehetjük, hogy kevéssel ez előtt hunyt el. Gyermekéről nem tudunk.¹⁰³

István herceg és fia korai halála után nem volt a dinasztiában olyan felnőtt férfi, aki az ország valamely részét vagy tartományát megkaphatta volna. Jellemző, hogy amikor IV. (Luxemburgi) Vencel cseh király oklevelében Erzsébet királyné és Mária királynő, valamint öccse, Zsigmond, továbbá Jodok és Prokop közötti vitás kérdéseket rendezi, Zsigmond részére annyi birtokot rendel a nyugati határszélen, amennyi egykor István herceg kezén volt, vagyis a fiatalon elhunyt herceg emléke ekkor még élt.¹⁰⁴

István életútján végigtekintve a családjához lojális herceg képe bontakozik ki, akinek hercegségei nem a széthúzást, hanem az ország jobb kormányzását segítették elő. Fiatalon bekövetkezett halála nem sok lehetőséget adott neki arra, hogy esetleges személyes ambíciói kibontakozhassanak, a forrásokban nyomot hagyhassanak. Istvánról nem készült krónika sem, így még annyit sem tudunk meg róla, az emberről, mint bátyjáról, I. Lajos királyról. Személyisége, jelleme örökre homályban marad.

95 ipsos ad nostre celsitudinis conspectum transmiserat ad recognoscendum nos et filium seu filios, quos Deus nobis donaverut, aut inclitum dominum Johannem ducem, condam domini Stephani ducis, fratris nostri filium, heredes nostros et in regno successores, quoslibet in eorum dominos naturales et ad subiiciendum eandem nostri dominio, iurisdictioni et potestati pleno iure, petentes et provoluti genibus nostre excellencie humiliter supplicantes, ut recognitionem predictam et dominium civitatis, que iidem procuratores et syndici nomine doctorum civium tocius communitatis vigore iam instrumenti dicti nobis offerenbant, clemencia solita, sub graciis et favoribus infrascriptis acceptare dignaremur — CDCr XII. 480–484.

96 CDCr XII. 588–589.

97 Super eo, quod de morte felicis memorie illustris Johannis, nepotis nostri karissimi, quemadmodum legatio Bartholomei vestri notarii et nuncii continebat, animum geritis ex integro compassivum, vobis ad uberimas gratias assurgimus actiones — DEA II. 565–566. (412. sz.), *Kláić*, V.: Hrvatski hercezi i bani i. m. 147.

98 Életére részletesen lásd *Pór Antal*: István úr árvája. Századok 35. (1901) 97–115., 193–208.

99 CDMor IX. 165–167.

100 *Pór A.*: István úr i. m. 104–107.

101 DF 287 477.

102 pro sepulcri condam inclite Elizabeth imperatricis Constantinopolitis neptis nostre karissime duo milia florenorum auri — DL 6692.

103 *Pór A.*: István úr i. m. 193–208.

104 Et insuper eidem [sc. Sigismundo – B.H.É.] dari debet et in eius potestatem realiter assignari sine dilacione in vicinis et proximioribus terris, castris et bonis regni Ungarie penes metas Austrie et Moravie tantum de terris, castris et bonis atque proventibus cum regis et aliis iuribus quantum olim felicis memorie Stephanus dictus Ur, frater quondam pie memorie Ludovici regis Ungarie pro sustentacione status sui tenuit, habuit et possedit — CDMor XI. 356–358. (397. sz.).